

ТЕНДЕНЦИИ В МЛАДАТА ЛИТЕРАТУРА НА ГДР

(По страниците на сп. „Neue Deutsche Literatur“)

Мария Аргирова

Произведенията на младото поколение германски писатели пораждат напоследък все по-оживен и заслужен интерес сред литературната общественост и читателските кръгове в ГДР. Те са в центъра на творческите дискусии, когато се обсъжда литературното отражение на непосредственото социалистическо ежедневие и на оформящите се в него нови морални качества на човешките отношения. От тези произведения се изхожда и когато се говори за някои тенденции в литературния процес, за търсения на по-своеобразни изразни средства — езикови, стилкови и композиционни, както и за ново „жизнено чувство“ в литературата. Не може, разбира се, да става и дума за някакви идеологически или принципилни творчески различия между различните поколения писатели на ГДР. Наистина по-старото поколение, което като носител на пролетарско-революционните традиции оказва неocenени заслуги за създаването на социалистическата германска литература, в своите нови произведения по-рядко разработва проблематиката на нашето съвремие в цялата му противоречивост и своеобразие. Обикновено границата на неговата тематична амплитуда е 1945 г. (Има, разбира се, и изключения като Ханс Мархвица, Вили Бредел и особено Ана Зегерс. Нейният роман „Решението“, известен в превод и на българския читател, е една възпращаща сподея за годините 1947-1951, т. е., за този решаващ етап от най-новата история на ГДР, когато бе създадена, развива се и укрепва първата германска работническо-селска държава.) Средното поколение, макар и твърде оредяло от времето на фашизма и войната, е по-активно в овладяването на съвременната тематика. Достатъчно е да се споменат само творбите на Франц Фюман или „Любовна история“ от Юри Брезан, роман, който според критиците принадлежи към най-хубавото, създадено тук в последно време. И все пак най-голям стремеж към актуална проблематика, най-голямо приобщаване с новото време и идентифициране с новото общество на ГДР се чувствува в творчеството на младите писатели. Те продължиха създавателите се от 1952 до 1959 г. традиции в овладяването на социалистическата действителност на днешния, по-висок етап от развитието на германската литература.

Какви са особеностите в идеологическото и творческото развитие на това поколение? По-голямата негова част или поне онези негови представители, които са сега на възраст между 30 и 35 години, са прекарвали своето детство и юношество по времето на фашизма и войната. След това изведи́ж от света на лъжата и престъплението те попадат в света на следвоенната разруха и безпътница. Това неблагоприятно стечение на обстоятелствата в техния живот, сполетялата ги трагедия, която е едновременно и лична, и обща за цялото им поколение, затруднява до известна степен и израстването им като творци. Преди да започнат да пишат, преди да могат да играят каквато и да било роля в литературата на своята страна, те е трябвало да се ориентират, да изчистят съзнанието си от остатъците на фашистката идеология, да преодолеят всичките си съмнения и за-

дръжки и стъпят на здрава идеологическа почва. Ето как Криста Волф, една от надарените млади писателки на ГДР, като говори за своя собствен път на развитие, обяснява всъщност необходимостта и неизбежността от подобен процес: „Каква трябва да бъде за нас, тридесет и пет годишните, предпоставката за създаването на национална литература? — Първото условие, не едно между другите, а именно първото — това е сигурната, основаваща се на дълъг опит връзка с нацията, с онази част от нацията, която в наше време е неин център, както центърът и движещата ѝ сила по времето на Шилер е била буржоазията. Аз говоря само за себе си; трябва да кажа, че за мен тази връзка с нацията след годините на фашизма бе за дълго време разрушена. Може и да се премълчи този факт, по някакъв начин да се прикрият неговите последици, но от такова премълчаване не се ражда литература. Ако писателят не се издигне до едно истинско — не изопачено-националистическо — отношение към нацията, той никога няма да създаде литература, която да има претенции за национална значимост.“

Ето защо съвсем не е чудно, че изпълненият с противоречия, сложен и мъчителен процес на преодоляване на фашисткото минало така често намира отражение в творбите на младите писатели. Нека споменем „Откраднатата младост“ от Волфганг Нейхауз, „Последното лице“ от Марта Наврат и едно така вълнуващо и с такава голяма сила на въздействието произведение за отминалата жестока война, за онези германски младежи, на които тя отвори очите за истината, каквото е „Приключенията на Вернер Холт“ от Дитер Нол. Подобна проблематика има несъмнено голямо национално значение, особено като се има предвид какви размери добива литературната апология на фашизма и войната в Западна Германия. Но тя е необходим етап и в развитието на социалистическата германска литература. Младите писатели неизбежно трябваше да минат и в творчеството си по зигзагите на своето поколение, да извървят дългия път на приобщаване с нацията. Те трябваше да изобразят миналото в цялото му диалектическо многообразие от конфликти и различни човешки съдби, преди да стигнат до епоса или химна на настоящето. Сега вече те са почти до целта. Новите им произведения отразяват не само перспективата на една генерация или на един период, но все повече разкриват и голямата перспектива на цялата нация. И ако се водят разгорещени спорове за или против някои елементи от съдържанието или художествените особености на младата литература — то това е само от желание да ѝ се помогне да намери пътя към голямата, трайна общонационална литература.

Според една дефиниция на Бехер новата литература започва с новия герой. Новият герой започва с новото отношение към труда. То е преди всичко мащабът за неговото величие и съвършенство. От друга страна, изработването на ново отношение към труда у човека е немислимо без голямото възпитателно въздействие на литературата и изкуството. Това са съвсем банални истини. Но чрез тях все пак най-добре ще се разбере защо и колко актуален е в ГДР проблемът за художественото изобразяване на труда, на трудовото ежедневие на хората. Този проблем се разглежда в многобройни статии и в различни негови аспекти. Особен интерес представлява изказването на Ханс Кох пред конгреса на младите писатели в Хале, отпечатано в кн. 8/1962 г. на сп. „Нова немска литература“.

Изказването си Ханс Кох започва с противопоставянето на две взаимноизключващи се концепции за същността и смисъла на труда. Първата го характеризира като основа на всичко онова, което съставлява човешката същност, втората, формулирана на една конференция в Реклингхаузен, Западна Германия — го определя като явление от периферията на модерното човешко съществуване. Така например в Реклингхаузен е било установено, че раждането на човека започвало от този момент, когато, улеснен от развитието на техниката, от автоматизирането и механизиранието на работните процеси, на него му оставало повече свободно време, за да може най-после „да живее, да консумира, да купува, да притежава, да лентяйствува, да играе — футбол или шах, да пътува, да превърне градинката си в райско кътче, да си построи къщичка или, ако има

по-високи интереси, да четете, да музицира, да се образова, да обича — възвишено и банално и т. н. и т. н.“

И именно върху основата на такова противопоставяне, именно чрез това — доколко младата литература на ГДР се е отдалечила от реклингхаузенския идеал „смысле“ човешко съществуване Ханс Кох измерва нейното развитие и значение.

Конкретната база на неговото изказване е книгата на младите автори Гюнтер и Йохана Браун „Ева и новият Адам“. В двама от героите на тази книга, в образите на буржоазията се работник Хари Хааке и неговата жена Ева той открива най-ясно и обобщено изразени и съпоставени двата начина на отношение към труда: у Хари принижаване на труда не защото той работи лошо или малко, а защото работи именно само за да купува, да притежава и в неговия случай да събира и обменя марки; у Ева възвисяване на труда до смисъл на живота, до онзи магичен лост, който помага на човека да стане по-благороден и по-красив в цялостното си отношение към света и хората. Ева изминава дълъг път от нивото на мъжа си (откъдето тя е виждала труда само като трамплин към малкото си лично благополучие) до откритието, че работата може да бъде и източник на радост, до признанието, че иска да „живее, всеки ден да научава нещо ново, да бъде сред хора, да се прибере в къщи и да се радва на следващия ден“. Този път, според Ханс Кох, е големият скок, невралгичната точка в развитието на Ева. А това, че са го изобразили в своето произведение, е голямата заслуга на Гюнтер и Йохана Браун. Ханс Кох приветства произведението „Ева и новият Адам“ като възлинуващ, убедителен отговор на теориите за необходимостта да се отхвърли трудът в периферните на човешкия живот. Толкова повече, че тези теории, въпреки своята реакционност, оказват определено влияние върху голяма част от населението на Западна Германия, проникват дори сред работническата класа. В това облъскване — чрез човешки съдби и образи — на двата идеала за радостта и смисъла в живота, Ханс Кох вижда кълна на онова ново и хубаво в младата германска литература, което би й помогнало да израсне като една наистина национално значима литература.

От по-друг ъгъл и на по-друга плоскост търси да открие качествено новото в младата германска литература Ева Щритматер, в статията „Литература и действителност“ (кн. 7/1962 г. на „Нова немска литература“). Главният въпрос, който изследва Ева Щритматер, за да покаже качествено новото в младата германска литература, е въпросът за общия подход на литературата към действителността, за изходните позиции в литературното човечество. За база на работата й служи сравнението между литературната продукция от периода 1952-1959 г. и творбите, излезли след 1959 г. Първият етап от развитието на социалистическата германска литература (1952-1959) започва след партийна конференция, когато за пръв път 20 автори на ГДР поемат задължението да напишат и написват романи за живота в индустрията и селското стопанство и завършват с Битърфелдската конференция, на която бяха обобщени изводите от натрупания вече опит в създаденото литературно творчество. Какво е характерно за книгите на съвременна тематика от този период? Правилно насочване към значителни теми, които биха могли да осигурят мобилизиращото въздействие на произведението и все пак твърде слаби произведения, чиято идейност не достига до сърцето на читателя, чиято образи не се запомнят.

Причините за това разногласие между значителна тема и незначителна художествена стойност Ева Щритматер търси главно в неправилното смесване на проблем с литературен материал. Според нея писателите от този период в иначе добрия си и сиревидлив, но неправилно осъществен стремеж към политически-идеологическа акцентуваност на произведението, превръщат проблема в главен елемент на творчеството си, негова изходна база. И така техните книги не са вече нищо друго, освен обект за демонстриране на „социалистическата реконструкция и повишаване производителността на труда, рентабилността в селското стопанство, националната и международна борба за мир и т. н. и т. н. Ако писателят описва трудовото ежедневие в някой завод, внимателно

му е насочено главно към технологическия процес, към „обществените форми и производствените отношения, но не, както изисква литературата, към хората, които се нуждаят от тези производствени отношения и които ги създават“. Функцията на хората е само да илюстрира необходимостта от развитие на производителните сили.

Младите писатели на ГДР, които навлизат в литературата след 1959 г., тръгват от базата на обобщения, подложен на основна преоценка тогавашен литературен опит и изводите от него, направени на Битърфелдската конференция. И те творят вече с ясното съзнание, че литературата не е и не може да бъде илюстрация на актуални икономически, политически или морални въпроси, че партийността, политическата, моралната идея трябва да бъдат просмукани в цялата тъкан на произведението, във всеки изобразен в него, дор и най-малък детайл от действителността. Започват да творят със съзнанието, че читателят очаква да открие в тяхното творчество нови човешки светове, а не проблеми съответно илюстрирани с биографични епизоди. Младите писатели филтрират своя собствен, натрупан през последните години опит, своите преживявания и наблюдения, оставят ги да кристализират в едно единство от естетически и политически субстанции, вникват в явленията на живота и ги обобщават. И в творчеството си те изхождат вече не от предварително поставения проблем, а от пречистения, обобщен литературен материал, от конкретната човешка история, от дълбоките и истински конфликти, които помагат да се разкрие цялостно образът на човека от социалистическото общество.

Ето къде вижда Ева Щритматер напредъка, качествено новото в литературата на младото поколение германски писателит. И интересното в техните книги според нея е, че действието на пръв поглед следва отдавна познати и установени закони: любовни истории, семейни конфликти, които са били предмет и на буржоазната литература. Така напр. в „Пристигане във всекидневието“ от Бригита Райман и в „Описание на едно лято“ от Карл Хайнц Якобс в основата на действието е познатият от буржоазния любовен роман триъгълник — една жена между двама мъже. В „Сватба в Ленеке“ от Херберт Нахбар се интерпретира любовната история на Ромео и Жулиета в съвременна обстановка. Но различното от буржоазната литература в тези книги е решението на конфликта, за което пък от най-голямо значение е новата оценъчна характеристика на героите. Тази характеристика вече не е някакво абстрактно проявление на доброто или лошото, на по-доброто или по-лошото. Тя е отражение на отношението на героите към най-важните страни на общественото развитие и преди всичко на отношението им към труда. По такъв начин любовният конфликт, който наглед е централният конфликт на произведението, не е изобразен изолирано, а в непосредствена взаимовръзка с всички страни на живота, в диалектичното единство на личното и общественото. Този нов подход на писателите към изобразяваната действителност им дава възможност да покажат образи на нови хора, не само в трудовата им дейност, но и в цялото им духовно и морално съществуване, в семейството, в кръга на приятелите им, в обществото, с всичките им радости и скърби. И ако трудът заема все пак централно място във всяко едно от тези произведения, той не фигурира като „проблем за себе си“, а като най-важен елемент на действието, който помага на конфликта да се развива и да бъде разрешен. Младите писатели изобразяват труда в неговото непосредствено отношение към човека, разкриват и неговата естетическа страна, което според Ева Щритматер е голямо постижение на германската литература.

И най-накрая, отбелязва се още един съществен напредък за германската литература, който е непосредствено свързан с въпроса за нейното възпитателно въздействие. Младите германски писатели разбраха, че както литературата не може да бъде един хубав актуален учебник по политическа икономика на социализма, така не може да бъде и сборник от правила за добро поведение. Те не натрапват вече своите възгледи, не третират читателя си като малолетен, на когото всичко трябва да бъде казано точно и ясно, за да го разбере. Ще цитирам само накаратко Александър Бек, който в предговора към руското издание на „Приключенията на Вернер Холт“ пише: „До известна степен правя

усилие, за да каже нещо за идеята на романа. В книгата на Дитер Нол задачата идеин да се въздействува, идейно да се възпитава е скрита дълбоко, като че ли представлява нейната тайна. Ние четем страница след страница, глава след глава и пред нас се разкрива животът, разказан без ни най-малка назидателност. Движението на идеята е скрито в потока на действието и само последните страници правят главната мисъл съвършено ясна, така че тя отново хвърля своята светлина над току-що прочетената книга.

Не много писатели владеят подобно изкуство. Във всеки случай въздействената сила на книгата е огромна". . .

Това, което е характерно за „Приключенията на Вернер Холт“, важи в същата степен, в по-малка или в съвсем малка степен и за произведенията на редица други млади автори. Във връзка с тази тенденция в младата германска литература е интересен и материалът „Мисли за късия роман“ от Гюнтер и Йохана Браун („Нова немска литература“ кн. 9/1962 г.). Той представлява теоретична конкретизация и обосновка за новия маниер на повествование, който по правило изключва както излишната сантименталност, така и пространните изображения на обстановката и психологизиращите описания на душевното състояние на героите. Ето някои от основните изисквания, които Гюнтер и Йохана Браун поставят на младата германска литература: За да не бъде литературата обект на пасивна консумация, а да застави читателите сами да се замислят над поставените проблеми, литературното произведение трябва най-напред да съумее да повдигне действително актуални въпроси и то от ново, от социалистическо гледище. Тези въпроси могат и да не се разрешат или без остатък разяснят в произведението, но читателят трябва да бъде насочен и подтикнат сам да търси правилния отговор, сам да направи вярното заключение, сам да открие истината на „морала на историята“. Като разсъждава, като дава простор на фантазията си, като открива, той разширява своя хоризонт, променя се. Авторският коментар трябва да бъде сведен до минимум. Становището на автора да проличава най-вече от действията на героите, от тяхното отношение към различните процеси на обществения живот. Особено необходимо е да се избягва преповтарянето на иначе верни и много полезни практически истини или принципи от марксистката философия, които обаче читателят вече многократно е чел или слушал. Философските мисли могат да бъдат предадени съкратени, понякога и като афоризми. Моралната идея да не бъде изразена абстрактно, а чрез конкретната картина. Всячески да се избягва изкуственият патос на морализаторството. Героите да се показват, а не да се разказва за тях.

Съществува обаче опасност да се изпадне в крайност при осъществяването на тези изисквания на практика. Понякога, дали умишлено или поради несигурност в оценката на героите и техните конфликти, писателите допускат прекалено много възможности за различни тълкувания, за различни изводи от разказаната история. Това може да обърка читателя, да го накара да се почувствува изоставен от автора. Оживените читателски спорове около повестта на Карл-Хайнц Якобс „Описание на едно лято“ се дължиха не само на това, че авторът повдига възбуждащи младежта въпроси за социалистическия морал, но и на това, че поради многоточията и неизяснеността в края на книгата читателят не е бил сигурен в своите преценки, искал е непременно да ги свери, да провери верността им.

Пак във връзка с „Описание на едно лято“ се говори и за една друга опасност, от която трябва да се пазят младите писатели — опасността да не би страхът от сантименталничене, от изкуствен морализаторски патос да се превърне у тях в страх от чувството изобицо, в студенина и цинизъм.

В споровете, които напоследък се водят в ГДР, се обръща внимание и на други недостатъци в творчеството на младите писатели. Но общото мнение е, че младата германска литература е обърната с лице към живота, с чувство на отговорност третира важни въпроси на съвременната действителност и носи в себе си кълнове на една хубава, здрава, водеща напред тенденция в развитието на литературата.